

O nezmogljivosti dajatve.

Dr. Peter Pavlič.

Pojem nezmogljivosti ali prekomerne težkoče pri izpolnitvi dajatve je bil aktualen že pred, zlasti pa med in po prvi svetovni vojni. Tudi sedanje razmere nudijo polno primerov za razmišljanje o njem. Nove razmejitve in drugo zaradi vojnih časov itd., česar ob času sklepanja pogodbe ni bilo moči predvidevati, včasih silno otežuje izpolnitev pogodb, često skoro onemogoča. Ali naj tudi v takih primerih brezizjemno velja določba § 1447 odz. v smislu, da je dolжник prost obveze šele tedaj, ko je dajatev popolnoma nemožna? Videli bomo, da sta judikatura odnosno zakonodavec glede na posebne okoliščnosti znala poiskati primerne rešitve in ustreči pravnemu čutu.

Nemška pravna literatura označuje ta pojem z izrazom „die Unerschwinglichkeit“ (tudi: die wirtschaftliche Unmöglichkeit ali die Nichtzumutbarkeit).¹ Pri nas se je udomačila beseda nezmogljivost² (hrv.: nedosežnost), čeprav meri naš izraz mogoče preveč na osebno težavo pri izpolnitvi namesto na objektivnost težkoče. Pojem so obravnavali v pravni literaturi, pozna ga judikatura, dočim v zakonodajah do nedavnega te materije še ni bilo. Novi ital. codice civile (pred njim že madžarski osnutek civ. zak. iz leta 1928) pa ima že pozitivne predpise glede „onerosità eccessiva“.³ Slednje določbe so prav zanimive glede na našo pravno literaturo in judikaturu, o katerih že sedaj lahko rečemo, da sta v bistvu enako razumevali in reševali ta problem.

I.

V odz. samem nezmogljivost ni nikjer omenjena. Sistem našega občega državlanskega prava obravnavajo to materijo v zvezi z nemogućnostjo dajatve.⁴ Vsekakor ima nezmogljivost še največ podobnosti s pojmom nemogućnosti,

¹ Ehrenzweig: System des österr. allgem. Privatrechts, II., str. 327, 1920. — Palandt: Kommentar des B. G. B. 1942 — § 275.

² Krek: Zgodovina in sistem rimskega prava; Obligacijsko pravo str. 60.

³ Codice civile: čl. 1467.

⁴ Ehrenzweig I. c.

čeprav se z njim ne krije. Tudi ital. zakon obravnava to snov v poglavju o odstopu od pogodbe takoj za naknadno nemožnostjo.

Naša pravna literatura⁵ označuje pojem nezmogljivosti takole: dolžnik sicer more izpolniti svojo dajatev, vendar le z nezmernimi žrtvami, ki mu jih ne moremo pripisovati, to je s potroškom, ki ga je ceniti višje kakor korist, ki jo ima upnik od izpolnitve obveze.⁶ Po ital. zakonu je podana „onerosità eccessiva“, kadar dajatev postane naknadno (naknadnost sicer ni izrečno omenjena, a nujno sledi iz smisla določbe) izredno otežkočena zaradi nenavadnih in nepredvidljivih dogodkov.⁷ Podobno pojmovanje izhaja iz naše judikature.⁸

Zlasti iz oznake ital. zakonika in iz navedenih sodnih odločb sta jasno razvidna oba bistvena momenta nezmogljivosti: gospodarsko nesorazmerje med dajatvijo in povratno dajatvijo zaradi nepredvidljivih (v odločbi pod prip. 8: „nenadnih“) dogodkov. Veljavna pogodba je bila že sklenjena, a naknadno so nastopili izredni in ob času sklepanja pogodbe nepredvidljivi dogodki, zaradi katerih bi bila izpolnitev pretežka. Ako se je n. pr. lesni trgovec obvezal dobaviti les, pa mu je ta v celoti zgorel, preden je prešla nevarnost na kupca, je ta gotovo utrpel škodo, mogoče ga je to pognalo celo v stečaj, a mož se nikakor ne bo mogel sklicevati nasproti kupcu, ki vztraja na izpolnitvi, na nezmogljivost. Prizadet je res on osebno, ni pa otežena dobava lesa sama. Nakupil bo lahko znova les in ga dobavil, čeprav morda z osebnimi finančnimi težavami. — Ako pa

⁵ Krek l. c.; Rabel: Zur Lehre von der Unmöglichkeit der Leistung nach österr. Recht, Festschrift zur Jahrhundertfeier des allgem. bürgerlichen Gesetzbuchs 1911, str. 844; Ehrenzweig l. c.; Klang-Pisko: Kommentar, IV, str. 557.

⁶ Po pravni literaturi nemškega B. G. B. je podana „gospodarska nemožnost“, kadar je dajatev sicer možna, pa težkoče presegajo mejo žrtev, ki jih je moči pripisovati dolžniku po načelu dobre vere in poštenja. Palandt l. c.

⁷ Codice civile, čl. 1467/1: Nei contratti a esecuzione continuata o periodica, ovvero a esecuzione differita, se la prestazione di una delle parti è divenuta eccessivamente onerosa per il verificarsi di avvenimenti straordinari e imprevedibili, la parte che deve tale prestazione può domandare la risoluzione del contratto.

⁸ Odločba Stola sedm. odd. B z dne 19. marca 1928, Rv. 232/28 (Milanovič, VIII, 889): Dolžnik, ki je prodal svoje zemljišče zaporedoma dvema osebama, je bil obsojen na izpolnitev nasproti prvi kljub ugovoru nezmogljivosti. Sodišče je bilo mnenja, „da njegova izpolnitev ni bila nikakor zvezana s kako nenadno in nesorazmerno žrtvijo, za katero ob času sklepanja pogodbe ni vedel.“ Primerjaj tudi odločbo z dne 3. februarja 1925, Rv. 75/25 (Milanovič, VI, 9).

vzamemo v našem primeru, da bi pogoreli celi gozdni kompleksi, ki so bili lesnim trgovcem tistega območja dosegljivi, odnosno da so tam nastopile druge izredne razmere, ki onemogočajo dostop v gozdove, bi bila stvar drugačna. Prizadeti bi bili tedaj vsi lesni trgovci tistega območja, težava izpolnitve dajatve bi zadobila širši, objektivno⁹ značaj in se približevala nemožnosti. Ta bi sicer še nikakor ne bila podana, saj bi lesni dobavitelji mogli dobiti les morda iz drugih oddaljenih dežel, vendar le z nezmernimi stroški.

V takih primerih je naša judikatura navadno uporabljala, kot bo pokazano še spodaj, za oprostitev dolžnika odnosno za olajšanje njegove obveze analogno¹⁰ določbo § 1447 odz., ki govori o naknadni nemožnosti dajatve. Ne bi ustrezala uporaba § 878 odz., češ kar je naravnost nemogoče, ne more postati predmet veljavne pogodbe: po tej določbi pogodba zaradi prvotne nemožnosti sploh nastati ne more, dočim pojem nezmogljivosti veljavno pogodbo predpostavlja; v tem se torej približuje naknadni nemožnosti.¹¹

Kaj pa, če so okoliščine, ki so same po sebi izredne in nepredvidljive, obstajale že ob času sklenitve pogodbe, pa stranki za to nista vedeli? Možnost ugovora nezmogljivosti bi dolžniku zaradi tega seveda ne bila odvzeta. Stranki sta bili pač v dobri veri in za nju so bili v trenutku sklepanja pogodbe ti dogodki še vedno „nepredvidljivi“. Kljub temu, da so dejansko že obstajali ob sklepu pogodbe, se pojavijo za stranke naknadno in ne moremo govoriti niti tu o prvotni nezmogljivosti.

Vprašanje nastane: kaj pa, če je ena odnosno sta obe stranki vedeli, da so okoliščine, zaradi katerih bi se sicer mogli sklicevati na nezmogljivost, obstajale že ob času sklenitve pogodbe, odnosno, da bodo nastopile pred izpolnitvijo le-te? Jasno je, da s tem dogodki za stranki v danem primeru ob sklepanju pogodbe niso bil več „nepredvidljivi“ in se stranki nikakor ne bi mogli več sklicevati na nezmogljivost. Ako sta stranki vedeli za dogodek, ki bo šele nastopil pred izpolnitvijo pogodbe in je sam po sebi izrednega in nepredvidljivega značaja, pa bi kljub temu sklenili pogodbo, bi prevzel dolжник s tem seveda nase ves

⁹ Messineo: Istituzioni di diritto privato, str. 371.

¹⁰ Rabel I. c.

¹¹ V pravni literaturi (Palandt I. c.) je zastopano tudi mnenje, da je možna „prvotna“ nezmogljivost. Vendar iz navedenega nujno sledi, da je nezmogljivost specifičen pojem o naknadni spremembi položaja po sklepu pogodbe.

riziko izpolnitve in bi se taka pogodba približevala pogodbi na srečo. Res ital. zakonodavec določa v čl. 1467/2: razdora ni moči zahtevati, ako naknadne težave spadajo v redni okvir pogodbe na srečo.

II.

Kdaj je podana nezmogljivost? Kakšni so ti nepredvidljivi in izredni dogodki?¹² Vsekakor je ocenjevanje prepuščeno sodniku. Gotovo je, da ni treba, da bi povzročali naravnost nemožnost izpolnitve dajatve, čeprav se ji približujejo. Na drugi strani pa morajo biti ne samo neodvisni od volje strank, ampak izrednega nepredvidljivega značaja, ki ne prizadenejo le posameznika osebno, ampak otežujejo dajatev samo. Trгоvec, ki n. pr. utрпи izgubo zaradi nestalnosti cen, s katero pa je v poslovnem življenju splošno treba računati, se nikakor ne bo mogel sklicevati na nezmogljivost. Vse to je mogel predvidevati. Že prej smo omenili, da samo subjektivne težkoče (zlasti: neplačovitost) ne zadostujejo.

Primeri prakse dunajskega vrhovnega sodišča kažejo, da je slednje zavzemalo dosti odklonilno stališče nasproti ugovorom strank, češ da gre za prekomerno težkočo. Pevka n. pr., ki pristane na engagement za dobo 10 mesecev, more že ob sklepu pogodbe predvidevati možnost poroke in, če se kljub temu poroči in predčasno izstopi iz službe, mora plačati dogovorjeno globo.¹³ Ali: kamnosek se je obvezal, da bo prerezal marmornato ploščo na dvoje in izročil obe polovici lepo obrezani in obrušeni. Kamnoseku pa se je plošča zdrobila. Tudi glede njega je bilo sodišče mnenja, da je to mogel predvidevati, zlasti ker so še izvedenci izjavili, da je bila nevarnost zdrobitve plošče zaradi njene kakovosti velika.¹⁴

Drugi važni element pri pojmu nezmogljivosti je gospodarskega značaja. Saj je bil prav ta glavni vzrok za razmišljanje o tem problemu. Zlasti naj bi se jemale v obzir pogodbe, ki jih je dolжник sklenil le pod vplivom svoje gospodarske nemoči.¹⁵ Tudi tu je prepuščeno presoji sod-

¹² Prim. § 210 cpp., kjer se dopušča postavitev v prejšnji stan. če je bila stranka z nepričakovanim ali (ne:in) neuklonljivim dogodkom zadržana pritj na narok odnosno opraviti pravdno dejanje. Znano je, koliko težav povzroča v praksi presoja, kdaj je podan tak nepričakovan ali neuklonljiv dogodek.

¹³ GIUNF VI, 2355.

¹⁴ GIUNF XIII, 5735; glej tudi Th. VIII, 515.

¹⁵ Ehrenzweig I. c., str. 328.

nika, da-li je res podano očitno gospodarsko nesorazmerje med dajatvijo in protidajatvijo.

Ali bi mogel sodnik ustreči ugovoru nezmogljivosti še iz kakkega drugega interesa kot neposredno gospodarskega, n. pr. zaradi nevarnosti za življenje, zdravje, zaradi časti itd.? V načelu bi bilo to menda možno, kolikor ne bi prihajali v poštev drugi predpisi n. pr. § 879/1 odz., 1162 odz.¹⁶ Zlasti če se postavimo na stališče, da mora imeti po odz. vsaka dajatev svojo imovinsko vrednost (sporno!),¹⁷ bi v teh primerih presoja „gospodarskega“ nesorazmerja ne bila izključena. Seveda bodo strogo gospodarski primeri, zaradi katerih je problem sploh nastal, zdaleka prevladovali.

III.

Sodnik torej uvidi, da stranka res ne more izpolniti svoje obveze brez nezmernih žrtev zaradi nepredvidljivih izrednih ovir. Dolžnik zahteva razdor pogodbe.¹⁸ Vendar razdor ni edini način za ureditev zadeve. V ital. zakonu¹⁹ je izrečno rečeno, da se stranka, zoper katero se razdor zahteva, temu lahko izogne s tem, da ponudi primerno spremembo vsebine pogodbe, n. pr. zmanjšanje količine, pristanek na slabšo kakovost, na dobavo na drugem kraju, na podaljšanje dobavnega roka itd. Prav tako postopa tudi naša praksa.²⁰ Tudi način ureditve je torej prepuščen uvidnosti sodnika. Vidimo, da se tako zakonodavec kot tudi naša judikatura le nerada odločita za dovolitev razdora pogodbe. V skrajnem slučaju bo seveda sodnik dovolil tudi to. Po ital. zakonu²² učinkuje razdor nazaj (ex tunc), kolikor ne gre za trajno odnosno periodično dajatev, pri kateri se razdor ne nanaša na že izpolnjeni del. Isto bo veljalo pri nas.

IV.

Že vmes smo deloma omenjali stališče našega prava. Kot rečeno, odz. pojma nezmogljivosti ne pozna.²³ Težko si

¹⁶ Klang-Pisko l. c., str. 560.

¹⁷ Krek l. c., str. 54, op. 2.

¹⁸ Ni enotnega naziranja o tem, da-li mora dolžnik uveljavljati nezmogljivost z ugovorom (tako Palandt za B. G. B.) ali mora sodišče upoštevati to po služb. dolž. (tako Pisko deloma za odz.). Po ital. zak. bo vsekakor potreben ugovor.

¹⁹ Codice civile čl. 1467/5.

²⁰ Ehrenzweig l. c., str. 328—329.

²¹ To celo tedaj, če je dolžnik po svoji krivdi v zamudi (Ehrenzweig l. c., str. 328).

²² Codice civile, čl. 1467/1.

²³ Isto velja za nemški B. G. B., švicarski civilni zakon in za pred. osnutek državljanskega zak. Jugoslavije.

je misliti, da bi bili uredniki odz. razumevali pod pojmom nemožnosti tudi nezmogljivost.²⁴ V tem, da nezmogljivost pravno smatramo za nemožnost, je vsekakor fikcija v manjši ali večji meri. Ali ni globlji razlog in opravičilo za njo načelo dobre vere in poštenja? Fikciji se niso izognili niti na področju nemškega B. G. B. s tem, da so pravni nemožnosti stavili ob stran „gospodarsko“ nemožnost, ker dajatev je možna. Zato n. pr. po izpolnitvi ni možno uveljavljati vrnitve po § 1431 odz., upnik dalje dajatve ne more zavrniti kot nedolgovano itd.

Omenjeno je že bilo, da judikatura za take primere uporablja po analogiji določbo § 1447 odz., ki govori o naknadni nemožnosti. Bil je tudi poskus, da bi jih reševali na podlagi § 901 odz., češ da gre tu za dogovorjene pogoje, (čeprav ne *expressis verbis*) med strankama, da naj se pogodba izpolni le, če bodo bistveno nespremenjene okoliščine.²⁵ — Z odločbo Stola sedmorice²⁶ je bil rešen jako ustrezno primer, ki dosti spominja na nezmogljivost, po § 879/1 odz.: Dolžnik ni več v redu vzdrževal kamnoloma, ki ga je imel v zakupu, ker je po dolgoletnem kopanju naletel na tak sestav kamna, da bi ga mogel izkoriščati le še z dragocenimi napravami, kar pa bi ga gospodarsko uničilo. Sodišče je bilo mnenja, da utegnejo biti ne-le pogodbe zoper dobre šege, ampak da bi jim nasprotovalo tudi vztrajanje (naknadnost težkočel!) na izpolnitev take pogodbe.

Za nemško pravno literaturo in judikaturu je značilno, da uporablja sicer tudi ustrezna določila o nemožnosti, vendar s sklicevanjem na dobro vero in poštenje (§ 157 odnosno § 242 B. G. B.). Globoka in prepričljiva se zdi pripomba nemškega komentatorja²⁷ k formulaciji gospodarske nemožnosti v madžarskem osnutku civ. zak. iz leta 1928, da gre tu za uzakonitev klavzule *rebus sic stantibus*, ki pa je prav tako kot pojem nezmogljivosti le izraz načela dobre vere in poštenja v poslovnem življenju.

Pri nas kot na področju nemškega B. G. B. je bilo dosti pomislekov, da-li gre za nezmogljivost, ako je izpolnitev dajatve naknadno otežena, ker so se zaradi vojne dvignile cene surovin, izdelave itd. Ali moremo priti na podlagi gornjih izvajanj v teh primerih do ustreznih zaključ-

²⁴ Prim. Klang-Pisko I. c., str. 558.

²⁵ Pfaff: *Clausula rebus sic stantibus*.

²⁶ Z dne 16. maja 1922, Th. III, 254.

²⁷ Palandt I. c.

kov? Problem je posebno težak, ker se prepleta z drugim v vojnih časih jako pogostim pojavom: razvrstnotenjem denarja. Že večkrat omenjeni komentator nemškega B. G. B. pravi naravnost, da rešitev teh primerov na podlagi pojma nezmogljivosti ne ustreza, ker tu ne gre za prekomerno težkočo pri izpolnitvi dajatve, ampak za problem razvrstnotenja denarja.²⁸ — Vendar pa utegnejo biti primeri, da imamo tudi v vojnih časih pravo (ne zgolj številčno) podražitev, n. pr. zaradi pomanjkanja surovin, omejitve uvoza, zlasti prekomorskega itd.²⁹ Ali moremo v teh primerih govoriti o nezmogljivosti v spredaj izvajanjem smislu ali ne, je vprašanje. Dejstvo je, da je judikatura tako pri nas kot v Nemčiji tudi v teh primerih dovoljevala oprostitev dolžnika od obveze, vendar le tedaj, ako je izpolnitev za dolžnika zaradi dviga cen predstavljala tolikšno žrtev, ki mu je po načelu dobre vere in poštenja ni moči pripisovati.³⁰ Ako se ne zahteva, da bi izpolnitev pomenila gospodarski polom za dolžnika, mu mora povzročiti vsaj znatno poslabšanje gospodarskega položaja.³¹ Zanimivo je, da se pri reševanju teh primerov tudi pravna literatura in judikatura s področja odz. sklicujeta na načelo dobre vere in poštenja.³²

V vsej snovi je gotovo še mnogo spornega. Tudi v ital. pravu bodo kljub navedenim določbam v civ. zak. še mnoga

²⁸ Stol sed. B., Th. VI, 9: Posojilo je bilo pred prejšnjo svetovno vojno šteto v zlatih kovancih z izrečnim pogojem, da se vrne v zlatu (zlata valutna klavzula je bila tedaj dopustna). Cena zlata je medtem močno poskočila. Sodišče pa je med drugimi razlogi ugovor nezmogljivosti zavrnilo, „češ da tu ni podano nikako gospodarsko nesorazmerje: posojilodavec bo dobil le to, kar je dal“.

²⁹ Da je razmejitev, kdaj je dviganje cen posledica razvrstnotenja denarja in kdaj ne, res težka, nam je v dokaz to, da je nemška judikatura iz let prejšnje vojne še dolgo uporabljala načela o nezmogljivosti, čeprav je šlo za primere, kjer je bil dvig cen le posledica razvrstnotenja denarja (inflacije) — Klang-Pisko l. c., str. 564.

³⁰ Klang-Klang, l. c., str. 561—562. — Glede dobavnih pogodb, ki so bile sklenjene od 1. januarja 1915 do 1. novembra 1918, je bil v Avstriji l. 1919 izdan poseben zakon, na podlagi katerega so mogla sodišča na predlog strank v celoti ali deloma razveljaviti te pogodbe, ako bi strankam pri izpolnitvi zaradi političnih ali gospodarskih sprememb nastala prekomerna škoda. (Ehrenzweig l. c., str. 329). Prim. tudi čl. 84 Uredbe o pravni likvidaciji stanja povzročenega z vojno od 21. junija 1920 (Sl. nov. 9. julija 1920, št. 148).

³¹ Klang-Pisko l. c., str. 562.

³² Prim. tudi odločbo Vrh. sod. v Sarajevu, Th. III, 211.: Leta 1912 je bila plačana dobava opeke, a do dobave ni prišlo. Po svet. vojni je sodišče tožbo na izpolnitev zavrnilo z motivacijo, da so med tem nastopile tolike spremembe v cenah, da bi vztrajanje na izpolnitvi te pogodbe bilo zoper dobre šege odnosno zoper načelo dobre vere in poštenja.

vprašanja prepuščena reševanju prakse in pravne literature. Problem je gotovo še v razvoju in stvar bodočnosti je, da-li in v kakšni obliki bo njegova ureditev prešla tudi v druge zakonodaje. Gotovo so mnogi primeri iz življenja taki, da bi vztrajanje na izpolnitvi bilo nevzdržno, vendar se, tako kot doslej, zakonodavec kot judikatura ne bosta mogla odločiti za širšo možnost uveljavljanja razdora pogodbe, da se ne bi zamajala njih trdnost, ki je pogoj in temelj rednega gospodarskega življenja.

Knjiga o nasledstvu zaradi smrti in o daritvah.

Dr. Josip Agneletto.

(Konec.)

XIV. Prirastek dediščine (čl. 522, 523, 674, 678).

* Pri zakonitem nasledstvu pripade delež osebe, ki se je odrekla zapuščini, dedičem, ki so bili ž njo sopoklicani, izvzemši, da se prenese dediščina na njegove potomce. Pri oporočnem nasledstvu priraste delež osebe, ki je umrla pred oporočnikom, ali se je odrekla, ali je nesposobna ali nevredna, ali je odpadel pogoj, s katerim je bila poklicana, v korist sopoklicanih, če so bili postavljeni za dediče z enakimi deleži ali skupno brez označbe deležev.

Kjer ni pravice do prirastka, pripade prosti delež zakonskim naslednikom odpadlega dediča in delež odpadlega volilojemnika ostane v korist obremenjene osebe.

XV. Razveljavitev oporoke (čl. 679—687).

Nikdo se ne more odreči pravici, razveljaviti svojo oporoko in vsaka zadevna izjava je brez moči, kakor je tudi v odz. (§ 716).

Razveljavitev je izrečna, kadar se izreče z novo oporoko ali z notarsko izjavo v prisotnosti dveh prič. Poznejša oporoka razveljavi prejšnjo oporoko le v mejah nezdržljivosti (čl. 682). To načelo je nezdržljivo z določbo § 713 odz. in velja po zadnjem zakoniku le za kodicile (§ 714 odz.). Tiha razveljavitev se izvrši z uničenjem, raztrganjem ali izbrisom poslednje volje (čl. 684).

Razveljavljena oporoka ne oživi več. Tudi če ne pride dedič, poklican z drugo oporoko, ki je prvo preklicala, do